

кументи, наприклад Концепція боротьби з корупцією на 1999–2005 роки, дають набір заходів, що вже відомі у світі, без чіткого визначення їх доречності в Україні. Досвід показує, що ефективність стратегій визначається не кількістю запропонованих заходів, а їх якістю, тобто здатністю реально впливати на ситуацію.);

- «політична кон'юнктурність» боротьби з корупцією;
- відсутність спеціалізованих органів, що були б реально визначені та наділені відповідними ресурсами для протидії корупції;
- розмитість, розділеність між різними галузями законодавства визначень корупційних правопорушень;
- обмеження проблеми лише публічною сферою;
- збереження соціально та юридично необґрунтованих імунітетів для значної кількості осіб (перш за все тих, що належать до політичних еліт);
- відсутність дієвих законодавчих та загальносоціальних механізмів попередження корупції (наприклад, стандартних законодавчих конструкцій щодо регулювання конфлікту інтересів, гарантій прозорості адміністративних процедур тощо);
- відсутність інституційно визначених механізмів залучення громадянського суспільства до антикорупційної активності.

З урахуванням викладеного напрямок наукового дослідження «Теоретичні та прикладні проблеми попередження злочинів у сфері службової діяльності в органах виконавчої влади країн Ради Європи: соціологічний та порівняльно-правовий аналіз» має безсумнівне теоретичне та практичне значення. Результати дослідження будуть викладені в науково-практичному коментарі європейських антикорупційних конвенцій, у наукових статтях, тезах наукових доповідей на конференціях, у заключному звіті за темою дослідження. На підставі виконаного дослідження будуть запропоновані рекомендації з удосконалення превентивної діяльності в органах виконавчої влади в Україні, підготовлені пропозиції змін та доповнень до вітчизняного законодавства.

Рекомендовано до опублікування відділом загальної теорії кримінології та кримінологічних досліджень ІВПЗ АПрН України (протокол № 3 від 13 квітня 2005 р.).

Рецензент — доктор юридичних наук, професор О. Г. Кальман

*О. М. Руднева, канд. юрид. наук, доцент,
завідувач лабораторії правового становища жінок
та попередження жіночої злочинності.
Інститут вивчення проблем злочинності
АПрН України*

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАНОВИЩА ЖІНОК ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЖІНОЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Лабораторія «Вдосконалення правового становища жінок та попередження жіночої злочинності» була створена у 1996 році і розпочала свою роботу при Інституті у 2000 році. Діяльність лабораторії очолила кандидат юридичних наук, доцент О. М. Руднева. Вона ж є і науковим керівником досліджень. Їх виконавці — кандидат юридичних наук, доцент А. Б. Блага, кандидат психологічних наук, доцент Л. О. Шевченко та молодший науковий співробітник Ю. І. Шиндель. Наукові дослідження лабораторії спрямовані на вивчення проблем реалізації конституційного принципу рівних можливостей жінок та чоловіків в Україні і попередження жіночої злочинності. В межах наукового напрямку лабораторії її співробітниками було проведено дослідження за темою: «Соціальні та правові аспекти становища жінок в Україні та попередження жіночої злочинності», основні виконавці — О. М. Руднева, А. Б. Блага.

Дослідження проводилося за двома основними напрямками:

1. Проблеми реалізації конституційного принципу рівних прав і можливостей чоловіків та жінок в Україні.

2. Кримінологічна характеристика злочинів, що вчинені жінками, питання боротьби з жіночою злочинністю.

У межах розробки теми наукового дослідження було проведено аналіз норм міжнародного права та чинного законодавства України, визначено сутність поняття гендерної рівності, розглянуто проблему дискримінації прав жінок та шляхи її переборення, вивчено розвиток принципу рівності прав і можливостей чоловіків і жінок у законодавстві України, а також проаналізовано нормативні акти, які передусім

регулюють трудові правовідносини, кримінально-правові відносини з точки зору їх відповідності принципам гендерної рівності, проблеми мотивації злочинної поведінки і визначення характерологічних особливостей жінок, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі.

Метою роботи було вивчення сутності і таких складників принципу гендерної рівності, як рівні права та свободи жінки і чоловіка, їх рівні обов'язки з урахуванням особливостей статей. Особливу увагу приділяли дискримінації жінок та шляхам її переборення за допомогою впровадження цього принципу в правову систему України.

Лабораторією встановлено, що правозастосовчі органи не посилаються на положення Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок (1979 р.) у своїй практичній діяльності, оскільки визначення дискримінації було повністю виключено з ужитку за радянських часів і передусім — з судової практики. В масовій свідомості воно досі сприймається як зайве, непридатне до вжитку. Згідно зі ст. 1 Конвенції 1979 року, дискримінація — це «будь-яка від'ємність, виключення або обмеження за ознакою статі, спрямовані на послаблення або така, що зводить нанівець визнання, використання чи здійснення жінками, незалежно від їхнього сімейного стану, на основі рівноправ'я чоловіків та жінок, прав людини та їх основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній і цивільній галузі». Більш зрозумілим і придатним для тлумачення і використання в юридичній практиці має бути визначення дискримінації як «переваги за ознакою статі». Наприклад, за умов, коли при прийомі на роботу віддається перевага чоловікові, попри те, що чоловік і жінка відповідають однаковим кваліфікаційним та іншим вимогам щодо певної посади, така ситуація може визнаватися порушенням положень Конвенції і бути приводом для звернення до суду. Доказова база таких дій є більш сприятливою, обґрунтованою і придатною для доведення в суді.

Результати проведеного лабораторією дослідження проблем реалізації конституційного принципу рівних прав і можливостей чоловіків та жінок свідчать, що внаслідок проведення соціально-економічних реформ в Україні економічна криза своїми негативними наслідками перш за все позначилася на становищі жінок.

На тлі економічної та духовної кризи суспільства спостерігається зростання соціальної та правової незахищеності жінок. Вони стають жертвами насильства на вулицях, в сім'ї, дискримінуються на роботі, збільшується розрив в оплаті праці між чоловіками та жінками, зростає кількість жінок-біженок. Ще за радянських часів було дуже поширене гасло про формальну рівність між чоловіком та жінкою, сім'я офіційно визнавалася осередком суспільства, державна політика орієнтувала жінок на виконання їх «основного» обов'язку — материнства. Весь цей ідеологічний вплив ставив жінку перед суворим вибором між родиною та захистом своїх прав щодо професійної кар'єри, тобто правом на розвиток та самореалізацію, в тому числі права самостійно використовувати свої прибутки і власність, планувати народження дітей.

Внаслідок економічної кризи в Україні спостерігається зменшення рівня державної допомоги сім'ям, дітям та безробітним. Багато самотніх жінок, які мають дітей, живуть фактично за межею бідності. Більшість жінок формально працюють, однак тривалий час не одержують заробітну плату, не поодинокі також і випадки, коли жінкам відмовляють у прийомі на роботу, якщо в них є маленькі діти (умова відсутності маленьких дітей є необхідною умовою в оголошеннях певних агенцій з працевлаштування та безпосередньо організацій, які здійснюють пошук нових робітників). Усі ці явища є безперечним порушенням прав жінок, тобто дискримінацією. В суспільстві склалися стереотипи відносно того, що заробітки чоловіків є основним джерелом доходів родини, а зарплата жінки — тільки побічним, тому багато керівників підприємств, вважаючи певні посади суто «жіночими», встановлюють для них невідповідно низький рівень оплати.

Окремі спеціальні пільги, що існують згідно із законодавством, подеколи тільки обмежують можливості жінок змагатися з чоловіками в процесі працевлаштування та кар'єрному зростанні. Незважаючи на те що багато пільг надається обом батькам, такі пільги, однак, як додаткові перерви в роботі для годування дітей, переведення на полегшену роботу вагітних жінок, заборони на роботу в нічний та ненормований час, а також заборона відряджень для вагітних жінок та жінок, які мають дітей у віці до трьох років, тощо, заважають

вільному працевлаштуванню жінок. Таке законодавче регулювання нерідко викликає незадоволення як у працюючих жінок, так і у чоловіків. Отже, подібні проблеми повинні вирішуватися тільки за бажанням вище означених осіб і застосовуватися стосовно обох батьків — як чоловіків, так і жінок. Якщо у вагітної жінки або жінки, яка має дітей у віці до трьох років, є бажання працювати в нічний час або поїхати у відрядження, закон не повинен чинити перепони і вражати її права. Подібні так звані «спеціальні права» суперечать принципам ринкової економіки. З цією думкою не можна погодитися цілковито, але вона дедалі стає все більш відчутною, звучить вона також і зі сторінок преси, у якій висвітлюються питання підприємницького права.

Важливою проблемою сьогодення є удосконалення правового статусу найбільш вразливої категорії жінок, а саме тих, які повернулися з місць позбавлення волі, жінок-біженок, мігрантів, забезпечення належних умов їх реабілітації, а також жінок, які постраждали від насильства в сім'ї.

У зв'язку з цією проблемою особливої уваги та певних заходів щодо удосконалення і спрощення потребує процедура звернення жінки за захистом до суду та відповідне зменшення митних ставок при зверненні до суду з позовними заявами, особливо це є важливим для означених найбільш уразливих категорій жінок.

Уваги потребує і захист прав жінок, які були позбавлені батьківських прав. Повинен існувати механізм, передбачений законом, який при позбавленні батьківських прав надавав би матері можливість спілкуватися з дитиною, оскільки завжди є надія, що жінка може усвідомити шкідливість своєї поведінки і стати на шлях виправлення.

Важливою проблемою є удосконалення правового становища самотніх жінок. Процедура встановлення батьківства в суді обумовлена низкою дій, які ставлять жінку в принизливе становище, фактично не зважаючи на її гідність і не гарантуючи визнання батьком його дитини. Окремі судді висловилися за необхідність створення сімейних судів (або відповідної спеціалізації суддів, які б вели тільки сімейні справи), що будуть розглядати питання порушення прав жінок та дітей, а також захищати їх від різних форм насильства проти них.

Крім того, лабораторія провела аналіз сучасного стану роботи з жінками, засудженими до позбавлення волі; дослідила ефективність заходів, що застосовуються до цього контингенту, проаналізувала причини та умови жіночої злочинності.

Під час дослідження науковці застосовували конкретно-соціологічні та психологічні методики. За результатами дослідження було складено кримінологічну характеристику особистості жінок, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, проведено комплексний аналіз жіночої злочинності в Україні за 1997 – 2002 роки. За даними Державного департаменту інформаційних технологій був зроблений аналіз та узагальнення статистичних показників рівня і структури жіночої злочинності за період з 1972 по 2004 роки, розрахований коефіцієнт кримінальної активності серед жінок на 10 тис. населення (приблизно у 26 жінок проти 144 у чоловіків).

У результаті проведеного дослідження був зроблений висновок про те, що, попри поступове зменшення загального рівня жіночої злочинності, питома вага вчинених жінками злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних речовин і такого виду злочину, як створення злочинної організації, зростає. Крім того, жінки беруть участь у вчиненні нових різновидів злочинів, таких як злочини, скоєні на «замовлення», злочини у сфері використання ЕОМ (комп'ютерів), систем, комп'ютерних мереж та мереж електрозв'язку; жінкам все більше стає притаманний «чоловічий» тип поведінки.

Жіноча злочинність привертає увагу фахівців як така, що має певні характерні особливості. Вони значною мірою визначаються специфікою способу життя жінок, своєрідністю їх діяльності, соціальних позицій та ролей. Структура жіночої злочинності не повторює чоловічу, вона специфічна й значною мірою визначається тими видами злочинів, які найбільше властиві жінкам. Дослідження жіночої злочинності, кримінологічна характеристика особистості сучасних жінок, що вчиняють злочин, є підґрунтям для розробки рекомендацій і вживання заходів щодо ефективного попередження жіночої злочинності і розвитку здорового суспільства в цілому.

Науковцями були визначені типові криміногенні фактори корисливої та агресивної злочинності жінок; створені

основи для визначення психологічного портрету жінки-злочинниці залежно від мотиваційної спрямованості злочинного діяння; розглянутий стан практики боротьби з жіночою злочинністю і запропоновані шляхи реформування системи її попередження; крім того, запропоновані рекомендації й оптимальні напрямки підвищення ефективності системи заходів попередження жіночої злочинності та ресоціалізації засуджених і звільнених з місць позбавлення волі.

Проблема попередження насильства в сім'ї є однією з найактуальніших проблем сьогодення. Важливим надбанням у цьому напрямку став розроблений проект і прийнятий Верховною Радою України Закон «Про попередження насильства в сім'ї», який став першим законодавчим актом з цієї проблеми на теренах нинішнього СНД. Він містить ряд законодавчих новел, спрямованих на попередження виникнення злочинних проявів у сім'ї. Специфічний характер даної проблеми зумовив необхідність детальної регламентації діяльності органів, які наділені повноваженнями у цій сфері. Наявність великої кількості нормативних актів у царині правового регулювання заходів із попередження та подолання насильства в сім'ї зумовила необхідність узагальнення й узгодження положень цих актів та їх тлумачення. Так, фахівці Інституту, за науковою редакцією кандидата юридичних наук, доцента О. М. Рудневої, розробили науково-практичний коментар до Закону України «Про попередження насильства в сім'ї».

Практика розвитку суспільних відносин, застосування відповідного законодавства потребує продовження розробок як у галузі гендерної теорії права, так і питань щодо запобігання правопорушень у сімейно-побутовій сфері, серед жінок і стосовно жінок. Тому фахівці лабораторії й надалі продовжуватимуть дослідницьку роботу в цих напрямках.

Рекомендовано до опублікування відділом загальної теорії кримінології та кримінологічних досліджень ІВПЗ АПрН України (протокол № 1 від 13 квітня 2005 р.).

Рецензент — доктор юридичних наук, професор В. В. Голіна

**Н. В. Сібільова, канд. юрид. наук,
доцент, завідувач сектора
дослідження проблем судової діяльності.
Інститут вивчення проблем злочинності
АПрН України**

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ В УКРАЇНІ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Дослідженням проблем організації і функціонування судової влади співробітники сектора дослідження проблем судової діяльності займалися з моменту його утворення. Першим кроком на шляху вирішення, як згодом з'ясувалося, широкого кола вказаних проблем було дослідження за темою «Судова влада і проблеми її формування», робота над якою стала результатом конкурсу з державного проекту 07.02 «Правові засади розбудови державності в Україні». Керівництво дослідженням здійснював віце-президент Академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор Ю. М. Прошевий. Однак у зв'язку з відсутністю фінансування конкурсних проектів у складні роки становлення української науки робота над темою була призупинена. Але в ході цієї недовготривалої роботи, коли було розпочате теоретичне дослідження природи, сутності, ознак і принципів судової влади, науковий колектив дійшов висновків, що проблема, якої вони лише торкнулися, є дуже актуальною і потребує глибокого теоретичного осмислення, тож не може бути вирішена без комплексного аналізу як механізмів формування, так і функціонування судової влади.

Ці висновки були покладені в основу обґрунтування теми дослідження «Судова влада та проблеми її формування та функціонування». З 1997 року розпочалася робота над цим фундаментальним дослідженням, яке визначило стратегічний напрямок роботи сектора.

Дослідження проводилося завідувачем сектора, кандидатом юридичних наук Н. В. Сібільовою, старшим науковим